

การศึกษาความเป็นพลเมืองผ่านมุมมองทางสังคมวิทยาการเมือง

สุเทพ คำเมฆ¹ และ พรอัมรินทร์ พรหมเกิด¹

¹สาขาวิชาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ได้ทบทวนการศึกษาความเป็นพลเมืองผ่านมุมมองทางสังคมวิทยาการเมือง จากกรอบแนวคิดการศึกษาความเป็นพลเมือง (Frame of Citizenship) มีความสำคัญในทางการเมืองและการเคลื่อนไหวทางสังคมของบุคคลทั้งในระดับปัจเจกชน (Individual) และระดับกลุ่มหรือชุมชน (Community) ผ่านมิติของความเป็นพลเมืองทั้ง 3 มิติ ได้แก่ การเป็นสมาชิกของชุมชนการเมือง (Membership) การมีสิทธิและหน้าที่ (Rights as Obligations) และการกระทำ (Practices) ซึ่งเป็นองค์ประกอบของการศึกษาความเป็นพลเมืองทั้ง 3 แนวคิดที่มีจุดเน้นของการศึกษาที่แตกต่างกันไปตามบริบททางสังคมนั้น ๆ สำหรับแนวคิดความเป็นพลเมืองแบบเสรีนิยม (Libertarianism) ให้ความสำคัญกับสิทธิเสรีภาพของปัจเจกชน แต่ก็เห็นว่าเป็นพลเมืองมีองค์ประกอบทั้งในเรื่องของความเป็นปัจเจกชนของแต่ละบุคคล (Individualistic) และเรื่องของกลุ่มคน (Collectivist) เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย แนวคิดแบบสาธารณนิยมที่เน้นบทบาทของพลเมือง “Civic Republicanism” เน้นการมีส่วนร่วมและความรับผิดชอบต่อส่วนรวมของพลเมืองนั้น จะต้องให้การศึกษาเพื่อสร้างสำนึกความเป็นพลเมือง (Civic Education) เพื่อให้เกิดคุณธรรมแบบพลเมือง หรือ “การคิดถึงประโยชน์ส่วนรวม” (Civic Virtue) และแนวคิดความเป็นพลเมืองแบบชุมชนนิยม (Communitarian) การให้ความสำคัญกับชุมชนหรือค่านิยมของสังคมมากกว่าปัจเจกบุคคลหรือค่านิยมส่วนตัวของบุคคล ให้ความสำคัญในสิทธิกลุ่ม (Group Right) และสิทธิรวม (Collective Right) ทั้งในแง่การเมือง เศรษฐกิจ สังคม โดยเฉพาะสิทธิต่อทรัพยากรภายใต้พันธะข้อตกลงทางสังคม และการสร้างและการคงไว้ซึ่งชุมชนผ่านการแสดงออกถึงความเป็นพลเมืองที่ตื่นรู้กับปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชนการเมืองของตนเองผ่านการมีจิตสำนึกเพื่อส่วนรวมหรือจิตสาธารณะ ดังนั้นการศึกษาความเป็นพลเมืองในปัจจุบันเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นสถานะของความเป็นพลเมืองในทุก ๆ สังคมพึงปรารถนา แต่ละบริบทของสังคมนั้น ๆ อาจกำหนดสถานะหรือคุณลักษณะของพลเมืองที่แตกต่างออกไปภายใต้บริบทชุมชนการเมืองนั้น ๆ

คำสำคัญ: ความเป็นพลเมือง สังคมวิทยาการเมือง คุณธรรมแบบพลเมือง

The study of Citizenship through the Political Sociological Perspective

Suthep khammek¹ and Pornamarin Promgird¹

¹Department of Sociology, Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University

Abstract

The academic paper is a review of the studies concerning citizenship through a political sociological perspective. Regarding the framework of citizenship education, it is important that politics and social movements at the level Individual and at the level of a group or community are considered through the dimensions of citizenship in all three dimensions, namely: membership of the political community, having rights as obligations and practices, which are components of the citizenship education framework. These three concepts are considered major foci of the framework that differ according to the social context. Based on the concept of Libertarianism, citizenship emphasizes the importance of individual freedoms, yet it is considered consisting of both an individual component and the subject of a collectivist involved. In addition, the concept of civic republicanism is found to be emphasizing the participation and collective responsibility of citizens, requires civic education to achieve civic morality, or civic virtue. Finally, the concept of Civic Communitarian which prioritizing the community or social values over the individual or personal values of the individual. Following this concept, social attention can be dedicated to group rights and collective rights in terms of politics, economy, society, especially rights to resources under a social commitment to building and maintaining a community through the expression of citizenship. As could be observed citizens regarding this concept could be found as someone who is aware of the problems occurring in their own political community through a collective or public consciousness. Therefore, the current citizenship education is a reflection of the state of citizenship which could be desirable in every society. However, in each different context of society, many aspects of status or characteristics of a citizen may be defined differently within the context of a particular political community.

Keywords: Citizenship, Political Sociological, Civic Virtue

Received: 18 February 2022

Revised: 19 May 2022

Accepted: 23 May 2022

บทนำ

แนวความคิดหรือมโนทัศน์เรื่องความเป็นพลเมือง (The Concept of Citizenship) ได้กลายเป็นแนวความคิดทางการเมืองที่ทรงพลัง และมีความสำคัญมากที่สุดแนวคิดหนึ่งในทางสังคมศาสตร์ เนื่องจากเป็นแนวความคิดที่มีการยอมรับกันว่า การที่ปัจเจกชนมีสิทธิที่สมควรจะได้รับ (The Individual's Entitlement to Rights) รวมถึงการมีความรับผิดชอบต่อกลุ่มที่อยู่ร่วมกันหรือต่อส่วนรวมนั้น (Collective Responsibilities) จะทำให้ระบบการเมืองการปกครองมีเสถียรภาพขึ้นมาได้ (Faulks, 2000, p.14) แนวความคิดเรื่องความเป็นพลเมืองยังเป็นที่รับรู้กันว่า ได้มีการฟื้นฟูและมีการสร้างขึ้นมามีความน่าสนใจในสาขาทฤษฎีทางการเมืองและสังคมวิทยาการเมือง เมื่อกล่าวถึงเรื่องความเป็นพลเมืองเราไม่สามารถหลีกเลี่ยงไปจากการกล่าวถึงเรื่องของรัฐได้ เนื่องจากในยุคสมัยใหม่เรื่องของรัฐชาติ (Nation-state) (Procacci, 2004, pp.342-351) และความเป็นพลเมืองเปรียบเสมือนเหรียญสองด้านที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ความเป็นพลเมือง คือ รางวัลที่ประชาชนได้รับจากความร่วมมือกับรัฐชาติ แต่ทว่ารัฐชาติก็ได้ผลประโยชน์ตอบแทนจากความเป็นพลเมืองหลายประการด้วยกัน ประการสำคัญที่สุด คือ การช่วยสร้างความชอบธรรมให้กับรัฐ รวมทั้งการสร้างความเป็นเอกภาพที่ประกอบด้วยความเป็นเนื้อเดียวกันให้กับรัฐชาติได้ (Homogeneity) รัฐในยุคต้นจึงเน้นโปรแกรมทางการเมือง ที่เรียกว่า “การปรับปรนเข้าหากัน” (Assimilation) และ “การบูรณาการเข้าด้วยกัน” (Integration) (ธีรยุทธ บุญมี, 2547, น.19-23) ทั้งสองประการนี้จะมีการใช้เครื่องมือประเภทต่าง ๆ เพื่อมอบความเป็นพลเมืองให้แก่ประชาชนซึ่งโดยเนื้อแท้แล้ว คือ การมอบชุดของสิทธิหรือผลประโยชน์ที่พลเมืองจะได้รับนั่นเอง ด้วยการให้สิทธิแก่พลเมืองในหลายด้าน ได้แก่ การบูรณาการเพื่อความเป็นพลเมือง (Civic Integration) การบูรณาการทางการเมือง (Political Integration) และ การบูรณาการทางสังคม (Social Integration) (ธีรยุทธ บุญมี, 2546; Baccelli, 1997; Barkalet, 1997)

การค้นหาระเบียบของความเป็นพลเมืองในทางสังคมวิทยา เราจะพบว่านับตั้งแต่ผลงานของ ที.เอช. มาร์แชล (T.H. Marshall) ที่มีการบรรยายในปี 1949 ภายใต้แรงผลักดันของการฟื้นฟูประเทศในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และรวมถึงประสบการณ์ของการเกิดรัฐสวัสดิการขึ้นในอังกฤษแล้ว ในยุคนั้นเขาได้นำเสนอแนวคิดเรื่องความเป็นพลเมืองว่าเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมอย่างหนึ่งที่มีหลายระดับ ซึ่งมีทั้งเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพลเรือน (Civil) เรื่องทางการเมือง (Political) และมิติทางสังคม (Social Dimensions) ที่มีความสำคัญอย่างเท่าเทียมกันอยู่ด้วยสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้แสดงให้เห็นถึงการมีความแตกต่างกันในการเคลื่อนไหวของความเป็นพลเมืองเพื่อนำไปสู่การปรับตัวให้มีความลงรอยกันกับข้อบังคับทางการเมืองสมัยใหม่ (Modern Political Imperative) ทั้งนี้เพื่อลดความไม่เท่าเทียมกัน อันจะนำไปสู่การหาข้อสรุปเรื่องสถานภาพ

ของพลเมืองได้ชัดเจนมากขึ้น (Procacci, 2004, pp.342-351) จึงเห็นได้ว่าการศึกษาเรื่องความเป็นพลเมืองจึงนับได้ว่าเป็นเรื่องที่ใหญ่มาก

ดังนั้นการศึกษาในทางสังคมวิทยา พบว่า ความเป็นพลเมืองปรากฏขึ้นมาในทางประวัติศาสตร์ จากการต่อสู้ทางการเมืองของผู้คนในสังคมตะวันตกที่ต่อต้านคัดค้านระเบียบแบบแผนในสังคมยุคกลาง และการแยกตัวออกมาเป็นชีวิตของกลุ่มคนอันเนื่องมาจากการเรียกร้องสิทธิ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของสิทธิชุมชนนิยม (Communitarian Particular Rights) อันเป็นเรื่องของความพยายามที่จะปลดปล่อยปัจเจกชน และสังคมให้มีความเป็นอิสระในเวลาเดียวกัน แต่เมื่อเข้ามาสู่สังคมสมัยใหม่ซึ่งมีลักษณะพิเศษคือ มีแนวโน้มที่จะทำให้ความเป็นชุมชนนิยมแตกสลายหายไปสู่สังคมที่มีระดับใหญ่กว่าหรือมีความกว้างขวางมากขึ้น (General-Society) อันได้แก่ ความเป็นรัฐ หรือสังคมในรูปแบบอื่น ๆ และในอีกด้านหนึ่งคือในรูปของความเป็นปัจเจกชน ความเป็นพลเมือง (Citizenship) จึงเป็นอาณาเขตของการค้นหาทั้งในเรื่องของหลักการทั่วไปที่ครอบคลุมอย่างกว้าง ๆ (Generality) และความเป็นปัจเจกชน (Individuality) ซึ่งเกิดขึ้นในเวลาเดียวกัน (Procacci, 2004, pp.342-351) ดังนั้น ความเป็นพลเมืองจึงมีลักษณะที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ระหว่างสิ่งที่อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม (Collective) และความเป็นปัจเจกชน (Individual) (Faulks, 2000; Procacci, 2004) ทว่าคุณสมบัติร่วมกันของสมาชิกสังคมทั้งมวล และรวมถึงการปฏิบัติของแต่ละคนก็ยังมีความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันอยู่ แต่ในขณะเดียวกัน การให้ความหมายของความเป็นพลเมือง ยังหมายถึงการมีสถานะหนึ่ง (A Status) ซึ่งก็คือสถานะของพลเมืองที่ผูกโยงเข้าด้วยกันกับชุมชนทางสังคม อันมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องสิทธิ (Rights) ความภักดี (Loyalty) และความมีอัตลักษณ์ของสมาชิก (Identity) ซึ่งมีความชอบธรรมที่จะถูกนับรวมเข้ามาอยู่ด้วยกันหรือสามารถแยกออกจากชุมชนเมื่อใดก็ได้ (Ross, 1996, pp.1-3) นี่คือการสนใจในทางทฤษฎีหลักของมนทัศน์เรื่องความเป็นพลเมืองในทางสังคมวิทยา การศึกษาในเรื่องนี้จะได้ช่วยในการอธิบายเรื่องราวของการเมือง โดยผ่านสิ่งสร้างที่มีลักษณะของความเป็นอัตวิสัย (Subjectivity Constructed) ที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน และรวมถึงมีการวิพากษ์วิจารณ์ต่อการทำหน้าที่ของสถาบันทางการเมืองจากทัศนะของการให้สิทธิต่าง ๆ (Entitlements) แก่พลเมืองด้วย (Zolo, 1994, p.8) เรื่องที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ อาจไม่ต้องสงสัยเลยว่าเป็นเรื่องในทางสังคมศาสตร์อย่างชัดเจนในเรื่องการศึกษาความเป็นพลเมืองที่มีการอธิบายและมีข้อโต้แย้งถกเถียงกัน ซึ่งบทความนี้ผู้เขียนมีจุดประสงค์ที่จะนำเสนอกรอบการศึกษา ทั้ง 3 กรอบการศึกษา ได้แก่ กรอบแนวคิดความเป็นพลเมืองแบบเสรีนิยม (Libertarianism) ความเป็นพลเมืองแบบสาธารณรัฐ (Civic Republicanism) และความเป็นพลเมืองแบบชุมชนนิยม เพื่อนำไปเป็นกรอบการศึกษาในเรื่องความเป็นพลเมืองผ่านมุมมองทางสังคมวิทยาการเมืองในปัจจุบันต่อไป

กรอบการศึกษาความเป็นพลเมือง (Conceptual of Citizenship)

กรอบการศึกษาความเป็นพลเมืองมีกรอบแนวคิดสำคัญที่มีการอธิบายและมีข้อโต้แย้งถกเถียงกันในเรื่องความเป็นพลเมือง 3 กรอบแนวคิด ดังนี้

กรอบการศึกษาความเป็นพลเมืองแบบเสรีนิยม (Libertarianism) แนวคิดแบบเสรีนิยมให้ความสำคัญกับการเป็นพลเมืองในระดับปัจเจกชน เน้นเรื่องสิทธิและเสรีภาพ เพราะเชื่อว่าเสรีภาพเป็นคุณสมบัติที่ติดตัว พลเมืองจึงมีสิทธิเสรีภาพอย่างเท่าเทียมกัน เพื่อตอบสนองความต้องการส่วนบุคคล ซึ่งโดยส่วนใหญ่ให้ความสนใจเฉพาะกลุ่มของตนเอง ตามแนวคิดนี้ถือว่าสิทธิของกลุ่มเป็นสิทธิรองจากสิทธิของบุคคล โดยเฉพาะเรื่องผลประโยชน์ในการดำเนินงานเป็นการวางตัวแทนเพื่อทำหน้าที่ ดังนั้นการแสดงออกถึงความเป็นพลเมือง จึงเป็นเรื่องของการแสวงหาผลประโยชน์และความสุขภายใต้ความสนใจของตนเอง โดยเฉพาะการเข้าถึงเรื่องทางเศรษฐกิจ แต่ไม่ได้ให้ความสำคัญต่อประโยชน์ส่วนรวมสูงสุด ดังนั้นแนวคิดนี้แสดงถึงปัจเจกชนสามารถหาประโยชน์โดยรัฐไม่เข้ามาแทรกแซง และมีสิทธิเข้าควบคุมรัฐและสถาบันต่าง ๆ โดยการแสดงถึงคุณลักษณะความเป็นพลเมือง ได้แก่ ความจงรักภักดีต่อชุมชนตามแนวทางประชาธิปไตย (Allegiance) มีความอดทนอดกลั้นเคารพต่อความคิดที่แตกต่าง (Tolerance) และ เคารพสิทธิ (Respect for rights) สิ่งสำคัญของสำนักนี้ คือ ให้ความสนใจในด้านสิทธิของปัจเจกที่มีเสรีภาพ และความเท่าเทียมอย่างไม่จำกัดภายใต้กฎหมาย

สำหรับแนวคิดแบบเสรีนิยมจะให้ความสำคัญกับสิทธิเสรีภาพของปัจเจกชน แต่ก็เห็นว่าความเป็นพลเมืองมีองค์ประกอบทั้งในเรื่องของความเป็นปัจเจกชน (Individualistic) และเรื่องของกลุ่มคน (Collectivist) เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ถึงกระนั้นแนวคิดแบบเสรีนิยมก็ได้ให้คุณค่าเรื่องความเป็นพลเมืองอยู่มาก เนื่องจากเรื่องสิทธิ (Rights) ทำให้ปัจเจกชนสามารถกระทำการต่าง ๆ ได้ตามความสนใจของบุคคลโดยปลอดจากการมาก้าวร้าวรบกวนจากผู้อื่น โดยเฉพาะเรื่องสิทธิในทางการเมืองถือว่าเป็นเครื่องมือที่ทำให้ปัจเจกชน สามารถกำหนดความเป็นไปของสถาบันทางการเมืองการปกครองร่วมกันได้ ความเป็นพลเมืองจึงเป็นเรื่องที่มีความน่าสนใจเป็นอย่างมาก ในฐานะที่เป็นแนวความคิดหนึ่งที่มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันโดยธรรมชาติ ซึ่งกำหนดเงื่อนไขความร่วมมือกันระหว่างปัจเจกชนในการใช้ชีวิตของพวกเขา (Oldfield, 1990, p.196) จึงมีความหมายว่า เมื่อกล่าวถึงเรื่องสิทธิแล้วปัจเจกชนถูกกำหนดให้มีทั้งเรื่องของหน้าที่ (Duties) และการมีพันธะผูกพันต่อสังคม (Obligations) อยู่ด้วย (Faulks, 2000, p.55)

ตามแนวคิดนี้ยังเห็นว่า ความเป็นพลเมืองสมัยใหม่โดยธรรมชาติแล้ว ไม่สามารถแยกออกจากกันได้กับหลักความเสมอภาคของมวลชน (Inherently Egalitarian) อันเป็นผลมาจากการพัฒนาแนวคิดแบบเสรีนิยมดั้งเดิม อันมีความหมายใกล้เคียงกันมากกับคำว่าความเป็นสมัยใหม่ (Modernity) ตรงที่ ความเป็นพลเมืองได้ถูกพัฒนาไปสู่ความเป็นสากลมากขึ้น (Universality)

(Bendix, 1994, p.114) ดังเช่นในรูปแบบของความเป็นเสรีนิยม ความเป็นพลเมืองได้ช่วยเพิ่มน้ำหนักให้กับข้อถกเถียงสำหรับคนส่วนน้อย ที่ไม่ได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกันและถูกละเมิดสิทธิขั้นพื้นฐาน ความเป็นพลเมืองช่วยให้พวกเขามีเกียรติและศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์มากขึ้น แนวคิดแบบเสรีนิยมจึงสนับสนุนการณรงค์เพื่อให้มีการขยายพรมแดนของความเป็นพลเมือง โดยเริ่มจากขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านคัดค้านการค้าทาสในอังกฤษราวศตวรรษที่ 18 ขบวนการเคลื่อนไหวของสตรีที่ต้องการเรียกร้องสิทธิในการออกเสียงลงคะแนนในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 ขบวนการเรียกร้องสิทธิพื้นฐานความเป็นพลเมืองของชาวแอฟริกาในประเทศสหรัฐอเมริกาในปี 1960 และขบวนการเรียกร้องให้มีการยอมรับความเท่าเทียมกันในกลุ่มหลากหลายเพศตรงกันข้ามในปี 1990 เป็นต้น (Bernstein, 1996 pp.9-10)

การรณรงค์เคลื่อนไหวของกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้ได้ดึงเอาขีดความสามารถของความเป็นพลเมืองออกมาเพื่อใช้ในการปฏิบัติการ จึงทำให้แนวความคิดเรื่องความเป็นพลเมืองกลายเป็น “แนวคิดที่มีพลังขับเคลื่อนในตัวเอง” (Momentum Concept) และจากแนวคิดนี้ทำให้ความเป็นพลเมืองมีตรรกะที่เพิ่มขึ้นมาอีกประการหนึ่ง คือ การเรียกร้องให้มีการทำประโยชน์แก่ส่วนรวมพอ ๆ กับการสร้างความเป็นสากล และการยึดหลักเรื่องการสร้างความเสมอภาคเท่าเทียมของมวลมนุษย์ นับตั้งแต่นั้นมาความเป็นพลเมืองจึงอยู่ในกระแสธารของการเมืองสมัยใหม่ มีพลังและแรงบังคับที่ชนชั้นนำทางการเมืองยากที่จะทัดทานได้ (Baubock, 1994, p.139) จากตัวอย่างกรณีนี้จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า การเข้ามีส่วนร่วมกับการกิจกรรมขององค์กรภาคประชาคม และขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม คือปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความเป็นพลเมืองขึ้นได้

ดังนั้นกรอบการศึกษาความเป็นพลเมืองแบบเสรีนิยมนั้น สามารถสรุปได้ว่า ความเป็นพลเมืองไม่เพียงแต่ให้ประโยชน์แก่ปัจเจกชนเท่านั้นในเรื่องของการมีสิทธิขึ้นมาชุดหนึ่งอย่างบริสุทธิ์ (Purely a Set of Rights) แล้วทำให้ปัจเจกชนปลอดจากการมีพันธะผูกพันต่อสังคม (Obligations) ต่อคนอื่นเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงความชอบธรรมและการเน้นย้ำถึงเรื่องความเท่าเทียมกันของสมาชิกในสังคมหนึ่ง ๆ ซึ่งในความเป็นพลเมืองนั้นเป็นเรื่องการยอมรับความสามารถของปัจเจกชนว่า เขาสามารถตัดสินใจในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของพวกเขาเองได้โดยไม่ต้องถูกกำหนดจากเชื้อชาติ ศาสนา ชนชั้น เพศ อายุ หรือสิ่งอื่นใดที่เป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ เมื่อมองในแง่แล้วความเป็นพลเมืองจึงเป็นสิ่งที่มากกว่าการมีอัตลักษณ์ แต่เป็นเรื่องความสามารถในการสร้างความพึงพอใจให้กับตนเอง อันเกิดจากแรงผลักดันภายในของมนุษย์ในทางการเมือง ซึ่งเป็นเรื่องของความต้องการได้รับการยกย่องและการยอมรับ และการมีโอกาสทำประโยชน์ให้กับส่วนรวมนั่นเอง (Galston, 1997, pp.625-635.) สำหรับกรอบการศึกษาความเป็นพลเมืองแบบเสรีนิยมมีนัยความหมายถึง การมีหน้าที่ (Duties) และการมีพันธะผูกพันต่อสังคม (Obligations) เช่นเดียวกับการมีสิทธิอยู่ด้วย แท้จริงแล้วอาจเป็นไปได้ว่า

สังคมสามารถกระทำหน้าที่ได้อย่างถูกต้อง โดยปราศจากการแสดงออกถึงเรื่องสิทธิอย่างเป็นทางการก็ได้ แต่เราก็คงยากที่จะจินตนาการได้ถึงชุมชนของมนุษย์ที่มีเสถียรภาพได้ โดยปราศจากการรับรู้ถึงเรื่องของการมีพันธะผูกพันต่อสังคมในระหว่างสมาชิกด้วยกัน ความเป็นพลเมืองจึงนับเป็นการช่วยวางพื้นฐานที่ดีสำหรับการปกครองของมนุษย์ ที่จะมีชีวิตอยู่ด้วยกันอย่างมีความเสมอภาคเท่าเทียมกันในฐานะของความเป็นมนุษย์ (Faulks, 2000, p.55)

กรอบการศึกษาความเป็นพลเมืองแบบสาธารณรัฐนิยม (Civic Republicanism)

แนวคิดแบบสาธารณรัฐนิยมที่เน้นบทบาทของพลเมืองนี้ เกิดมาในสมัยประชาธิปไตยแห่งนครรัฐยุคกลาง ในบรรดานักคิดที่เสนอความคิด “Civic Republicanism” หรือสาธารณรัฐนิยมที่เน้นการมีส่วนร่วมและความรับผิดชอบต่อส่วนรวมของพลเมืองนั้น นักคิดคนสำคัญที่โดดเด่นและมีอิทธิพลสูงสุดคือนิกโกเลาะ มาเคียเวลลี (Niccolo Machiavelli) ซึ่งได้แรงบันดาลใจ แนวคิด และประสบการณ์ของกรีกและโรมันโบราณ ต่อมาแนวคิดนี้ถูกกลบหายไปด้วยแนวคิดเสรีนิยมแบบปัจเจกชนนิยม ที่เน้นว่าการเมืองเป็นเรื่องของการแสวงหาอำนาจ และการแบ่งปันผลประโยชน์ ทำให้ผู้คนละเลยการเมืองในความหมายของการกระทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ซึ่งแท้ที่จริงแล้วการเมืองไม่ใช่มีแต่เฉพาะเรื่องการต่อสู้แย่งชิง และการแบ่งปันอำนาจและผลประโยชน์เท่านั้น หากแต่ยังมีเรื่องของอุดมการณ์ การสร้างคุณธรรม การมีคุณค่าเพื่อผู้อื่น และการมีจิตใจที่เสียสละเพื่อส่วนรวมอีกด้วย หัวใจของแนวคิดแบบ “สาธารณรัฐนิยม” ตามแนวคิดนี้คือ การสร้างประชาชนให้เป็น “พลเมือง” พลเมืองแบบสาธารณรัฐนิยมจำเป็นต้องมีคุณธรรมเพื่อส่วนรวม ซึ่งส่วนรวมนี้อาจหมายถึง ชุมชน หมู่บ้าน สังคมเมือง การปกครองส่วนท้องถิ่น ขึ้นไปจนถึงประเทศชาติโดยส่วนรวม

ความคิดแบบสาธารณรัฐนิยมมุ่งเน้นว่า “พลเมือง” หรือกลุ่มพลเมืองต้องเน้นประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก ต้องเอาประโยชน์เฉพาะส่วนเฉพาะกลุ่มเป็นรองประโยชน์ส่วนรวม แต่ไม่ได้หมายความว่าไม่ให้มีส่วนตัว หรือเฉพาะส่วน เฉพาะกลุ่ม แต่ตามแนวคิดนี้ต้องการให้มีประสานระหว่างเรื่องส่วนตัวกับส่วนรวมเข้าด้วยกัน โดยให้ “ส่วนรวม” เป็นหลักหรือเป็นประธาน การที่จะทำให้ประชาชนเป็นพลเมืองที่มุ่งประโยชน์ต่อส่วนรวมเช่นนี้ได้ จะต้องให้ “การศึกษาเพื่อสร้างสำนึกความเป็นพลเมือง” (Civic Education) ก่อน กล่าวคือ เป็นการทำให้มนุษย์มีความประสงค์จะสร้างชุมชน หรือประชาสังคมของตนเอง การให้การศึกษาเพื่อสร้างสำนึกความเป็นพลเมืองอาจรวมถึงการชักชวนเยาวชนเข้ามาอาสาทำงานเพื่อชุมชนและประเทศชาติ และให้มีความรักในประเทศชาติและมาตุภูมิของตนเองด้วย (Patriotism) (อเนก เหล่าธรรมทัศน์, 2556, น.31-32)

จากที่กล่าวมาอาจสรุปได้ว่า แนวคิดสาธารณรัฐนิยมที่เน้นบทบาทของพลเมือง (Civic Republicanism) ประกอบไปด้วย แนวคิดหลักที่สำคัญอยู่ 2 ประการคือ (Galston, 2007; Oldfield, 1990; Pettit, 1997)

ประการที่หนึ่ง ความคิดเรื่องพลเมือง (Citizenship) ซึ่งย่ำว่าสมาชิกของระบบสังคม ต้องมีความภาคภูมิใจในความเป็นพลเมืองของตนเอง พลเมืองคือผู้ที่มีศักดิ์ศรี ผู้ที่มีความเท่าเทียมกับคนอื่น พลเมืองคือผู้ที่ไม่ปรารถนาจะไปครอบงำใคร แต่ก็ไม่ต้องการให้ใครมาครอบงำ บงการ หรืออุปถัมภ์ค้ำจุนตน

ความเป็นพลเมืองแตกต่างกับ “ความเป็นไพร่” (Subject) และ “ราษฎร” (People) ไพร่ คือ ผู้ที่ยอมรับสถานภาพสูง-ต่ำในสังคม เป็นผู้อยู่ภายใต้การอุปถัมภ์และต้องรับใช้ผู้ใหญ่ เพราะเห็นว่าตนเป็นผู้น้อย ส่วนราษฎรคือ ผู้ที่ยอมรับในอำนาจและกฎหมายของผู้ปกครอง แต่ไม่สนใจการปกครองตนเองหรือการเข้ามีส่วนร่วมในทางการเมืองการปกครอง

ในสมัยโบราณนั้น ประชาชนเป็นไพร่หรือทาสเกือบทั้งหมด อันหมายถึงการมีสถานะที่ต่ำกว่าเป็นลูกน้อง เป็นข้ารับใช้ของขุนนางหรือเจ้าที่ดิน แต่การเมืองสมัยใหม่ได้ปลดปล่อยประชาชนจากการเป็นไพร่หรือทาส ให้กลายเป็นเสรีชนที่มีลักษณะทางกฎหมายเท่าเทียมกัน การเปลี่ยนแปลงการปกครองให้เป็นระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทยนั้น ก็คือการเปลี่ยนแปลงการเป็นราษฎรหรือประชาชนให้เป็นพลเมือง โดยความหมายของพลเมืองนั้นคือ ราษฎรที่นอกจากต้องเสียภาษีและปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมืองแล้ว ยังต้องแสดงบทบาทและอำนาจทางการเมือง คือ การไปใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้ง การสนใจรับรู้ข้อมูลข่าวสาร การแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ ต่อเรื่องบ้านเมือง รวมทั้งการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับส่วนรวมและกิจการสาธารณะของสังคมและประเทศชาติด้วย

อนึ่ง แนวคิดในหลักนี้เน้นความจำเป็นในการปลูกฝังทัศนคติให้ประชาชนเห็นว่า ตนเองเป็นพลเมืองนั้น จะทำให้ประชาชนเห็นคุณค่าของความสัมพันธ์ที่ติดเทียมกัน การย่ำแนวคิดเรื่องพลเมืองยังจะทำให้ประชาชนตื่นตัวทางการเมือง ปรารถนาเข้ามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของบ้านเมืองและสังคมส่วนรวม รวมทั้งการนำพาให้ประชาชนให้เข้าร่วมกับรัฐ หรือเข้าดำเนินการแทนรัฐในการแก้ไขปัญหาของส่วนรวมได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และการเน้นความรู้สึกเป็นพลเมืองร่วมกัน ยังจะทำให้ประชาชนสามารถก้าวข้ามพ้นจากผลประโยชน์ส่วนตนแคบ ๆ ไปสู่การคิดถึงผลประโยชน์ส่วนรวมระยะยาวของบ้านเมืองได้

ในงานของปีเตอร์ เฟอร์ดินานด์ ดรักเกอร์ (Peter F. Drucker) ชื่อ “Post-Capitalist Society” (1993) ซึ่งเป็นสุดยอดปรมาจารย์ทางด้านการบริหารจัดการของโลก เขาได้ให้ความหมาย “ความเป็นพลเมือง” (Citizenship) ไว้อย่างน่าสนใจว่าคือ “ความปรารถนาที่จะมีชีวิตอยู่เพื่อประเทศชาติของตน” ตามความเห็นของเขาการฟื้นฟูความเป็นพลเมืองขึ้นมาใหม่นับเป็นเรื่องจำเป็นอย่างมากต่อระบบการเมืองในสังคมยุคหลังทุนนิยม ในทัศนะของเขาความเป็นพลเมืองมีความแตกต่างจากความรักในชาติ หรือมาตุภูมิของตนเอง (Patriotism) ความรักในชาติหรือมาตุภูมิของตนเองเป็นเรื่องความเต็มใจที่จะตายเพื่อประเทศชาติของตนเองอันเป็น

เรื่องสากลทั่วไป ทว่าเรื่องความเป็นพลเมืองเป็นการคิดค้นขึ้นของชาวยุโรปที่มีลักษณะแตกต่างออกไป เกิดขึ้นมานับตั้งแต่ยุคสมัยของกรุงเอเธนส์และกรุงโรมอันรุ่งโรจน์

เมื่อเป็นดังนี้จึงเสนอว่า รัฐชาติจำเป็นต้องสร้างความเป็นพลเมืองขึ้นมาใหม่ นั่นคือความเป็นพลเมืองในความหมายของการมีสิทธิ (Rights) และพันธะสัญญาต่าง ๆ (Obligations) อันเคยเป็นประเด็นสำคัญของทฤษฎีการเมืองและการดำเนินงานทางการเมืองมาก่อน ตามความเห็นของเขาความเป็นพลเมืองในแง่ทางการเมืองหมายถึง “การมีความยึดมั่นอย่างแรงกล้า หมายถึงการมีความรับผิดชอบ และยังหมายถึงการทำให้ชุมชน สังคม และประเทศชาติของตนมีความแตกต่างกันออกไป” แต่เขามองว่าในระบบการเมืองแบบ “อภีรัฐหรือที่รัฐเป็นใหญ่” (Mega-state) ความเป็นพลเมืองไม่สามารถดำรงอยู่และทำหน้าที่ของตนเองได้ แม้ว่าจะเป็นประเทศเล็ก ๆ ก็ตาม เพราะเรื่องของรัฐบาลหรือเรื่องราวของทางราชการห่างไกลเกินกว่าที่บุคคลจะสามารถทำให้เกิดความแตกต่างขึ้นได้

เขาเห็นว่าเมื่อไม่มีความเป็นพลเมืองระบบการเมืองก็ว่างเปล่า คนอาจมีความรู้สึกชาตินิยม (Nationalism) แต่หากไม่มีความเป็นพลเมือง ความรักในชาติ หรือมาตุภูมิของตนเอง (Patriotism) ก็จะทำให้เกิดการเสื่อมถอยจนอาจนำไปสู่ความรู้สึกคลั่งชาติเกิดขึ้นได้ (Chauvinism) และถ้าไม่มีความเป็นพลเมืองก็จะไม่เกิดความรู้สึกยึดมั่นผูกพันต่อสังคมอย่างมีความรับผิดชอบ ซึ่งถือเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดความเป็นพลเมืองขึ้น และในการวิเคราะห์ขั้นสุดท้ายได้ยึดโยงเนื้อหาทางการเมืองเข้าด้วยกัน และประการสำคัญ ถ้าไม่มีความเป็นพลเมือง หน่วยทางการเมืองที่สำคัญไม่ว่าจะเป็นรัฐ หรือศาสนจักรก็จะมีอำนาจเพิ่มมากขึ้น จึงเห็นได้ว่าอำนาจเป็นสิ่งเดียวที่ถูกผูกโยงเข้าด้วยกัน แต่สามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและเป็นอันตรายต่อโลกได้ ดังนั้น ระบบการเมืองในยุคหลังทุนนิยมจึงจำเป็นต้องสร้างความเป็นพลเมือง” ขึ้นมาใหม่ด้วย โดยเฉพาะประการสำคัญ คือ การช่วยเหลือฟื้นฟูสังคมด้วยความรับผิดชอบต่อแบบพลเมือง รวมถึงการสร้าง “ความภาคภูมิใจแบบพลเมือง” (Civic Pride) คือ เครื่องหมายที่แสดงออกถึงความเป็นชุมชนในสังคมมนุษย์

ประการที่สอง ความคิดเรื่องการเมืองคือคุณธรรม (Virtue) หรือการเมืองคือ “กิจกรรมเพื่อส่วนรวม” มิใช่เป็นเรื่องการแบ่งปันผลประโยชน์หรือการแย่งชิงอำนาจ แล้วนำเอาอำนาจนั้นไปแสวงหาผลประโยชน์เฉพาะตนเฉพาะส่วนของตนหรือพรรคพวกเท่านั้น ทว่าการมีคุณธรรมเพื่อส่วนรวมเช่นนี้ได้ ต้องมีการปลูกฝังและอบรมบ่มเพาะเพื่อให้เกิดคุณธรรมแบบพลเมือง หรือ “การคิดถึงประโยชน์ส่วนรวม” (Civic Virtue) มากกว่าการคิดและการกระทำเพื่อมุ่งหวังผลประโยชน์เฉพาะของตนเองและพวกพ้องแต่เพียงอย่างเดียว

ในยุคหลัง แนวคิดสาธารณนิยมที่เน้นบทบาทของพลเมืองยังได้รับแรงสนับสนุนจากแนวคิดชุมชนนิยม (Communitarian Movement) เนื่องจากแนวคิดชุมชนนิยมมีความสำคัญ

และได้รับความสนใจจากนักวิชาการทางสังคมศาสตร์เพิ่มมากขึ้น จนอาจกล่าวได้ว่าแนวคิดชุมชนนิยมเป็นอีกรากฐานหนึ่งที่ได้ช่วยเสริมแนวคิดประชาธิปไตยให้มีความสมบูรณ์และมีลักษณะเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น จึงจะได้นำแนวคิดดังกล่าวมานำเสนอในลำดับต่อไป

ดังนั้นกรอบการศึกษาความเป็นพลเมืองแบบสาธารณรัฐนิยม (Civic Republicanism) สามารถสรุปได้ว่า ความเป็นพลเมืองแบบสาธารณรัฐนิยมเป็นเรื่องเป็นความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับรัฐ ความจงรักภักดีต่ออุดมการณ์ทางการเมืองเกิดขึ้นแทนที่ความจงรักภักดีต่อกษัตริย์หรือผู้ปกครอง (Faulks, 2000, อ้างถึงใน ถวิลวดี บุรีกุล และ รัชชดี แสงมหมะต, 2555, น.7) ซึ่งในขณะเดียวกันแนวคิดความเป็นพลเมืองถูกโยงเข้ากับแนวคิดประชาธิปไตยมากขึ้น ผนวกแนวคิดสาธารณรัฐนิยมคลาสสิกเข้ากับแนวคิดสัญญานิยมสมัยใหม่ โดยเสนอว่า พลเมืองคือ ปัจเจกชนที่มีเสรีภาพและความเป็นตัวของตัวเอง พลเมืองควรมีสิทธิในการมีส่วนร่วมกำหนดกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ในสังคมเพื่อให้ทุกคนยึดถือร่วมกัน (Aristotle, J.J. Rousseau, Galston, Oldfield, Pettit) ตามนัยดังกล่าว ความเป็นพลเมือง คือ การเชื่อมโยงปัจเจกชนเข้ากับชุมชนทางการเมืองของสาธารณรัฐ ที่ซึ่งพลเมืองปกครองตนเอง และปฏิเสธอำนาจการปกครองของกษัตริย์ที่มีเหนือไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน (ศรีณยุ ห่มจันทร์พย์, 2553, น.1) แต่ที่เน้นไปกว่าคือการเชื่อมโยงไปถึงยุคกรีกและยุคกลางที่เน้นบทบาทความเป็นพลเมือง ซึ่งหลักสำคัญ คือ คุณธรรม (Civic Virtue) เป็นหลัก โดยตามแนวคิดเรื่องความเป็นพลเมืองนั้น สมาชิกของระบอบประชาธิปไตยต้องมีความภาคภูมิใจในความเป็นพลเมืองของตนพลเมืองเป็นผู้ที่มีศักดิ์ศรี มีความเท่าเทียมกับผู้อื่นซึ่งพวกหลังนี้มักจะเชื่อว่าขอให้คนมีสิทธิเสรีภาพ ที่จะคิดและทำเพื่อตนเอง โดยตนเองได้ ประกอบกับมีกลไก กติกาสถาบัน เพื่อให้เกิดเสียงข้างมาก เสียงส่วนใหญ่มารวมปกครองประเทศก็พอเพียงแล้ว การเมืองแบบประชาธิปไตยควรเป็นกิจการเพื่อส่วนรวมหรือกิจการที่มีจริยธรรมเพื่อส่วนรวม พลเมืองจะต้องไม่เป็นเพียงผู้ที่รอรับนโยบายหรือรอรับบริการจากรัฐเท่านั้น หากยังต้องเป็นพลเมืองที่มีความเป็นตัวของตัวเองและพึ่งตนเองหรือกันเองให้มากด้วย ดังนั้นคุณลักษณะความเป็นพลเมือง ได้แก่ คุณธรรมพลเมือง (Civic Virtue) คือ การที่พลเมืองใส่ใจส่วนรวม และการปกป้องเสรีภาพทางการเมือง (Political Liberty) อย่างแรงกล้าบนพื้นฐานความสัมพันธ์กับรัฐระหว่างผู้ได้ปกครองและผู้ปกครองมีพันธะสัญญาบางประการระหว่างกันบนพื้นฐานของสิทธิและหน้าที่ของผู้ปกครองที่จะได้รับและปฏิบัติ โดยเฉพาะเน้นเรื่องสิทธิทางการเมือง และสิทธิทางสังคม

กรอบการความเป็นพลเมืองแบบชุมชนนิยม (Communitarians) ในศตวรรษที่ 20 มีกระแสความคิดหนึ่งที่มองว่า ปัจเจกชนก็มีความสำคัญ แต่ปัจเจกชนก็เป็นส่วนหนึ่งและมีความสำคัญน้อยกว่าสิ่งที่เป็นองค์รวมบางอย่าง ตามแนวคิดนี้ยังมองว่าการที่มนุษย์มารวมกลุ่มผูกพันกันนั้นมีเหตุผลมากกว่าเพื่อผลประโยชน์ส่วนตน ความผูกพันเช่นนี้ทำให้พวกเขาจำเป็นต้องขึ้นอยู่กับกลุ่มที่เป็นองค์รวม และทำให้กลุ่มหรือองค์รวมนี้มีพลังทางจิตวิญญาณและทาง

คุณธรรมที่จะถ่วงดุลกับแนวคิดสายเสรีนิยมแบบปัจเจกชนนิยม ที่มุ่งเน้นเฉพาะผลประโยชน์ของตนเองได้ จนพัฒนามากลายเป็นกระแสชุมชนนิยมขึ้นมา (ธีรยุทธ บุญมี, 2547, น.66) นักคิดคนสำคัญตามแนวคิดชุมชนนิยม คือ อมิตัย เอ็ตซियोนิ (Amitai Etzioni) ซึ่งเป็นนักสังคมวิทยาาร่วมสมัยอีกท่านหนึ่งจากผลงานของเขาชื่อ “The Spirit of Community: Right, Responsibilities and the Communitarian Agenda” (1993) ในหนังสือเล่มนี้ให้รายละเอียดถึงเหตุผลที่ต้องจัดให้มีวาระของชุมชน (Communitarian Agenda) และกล่าวถึงความสำคัญของเนื้อหาสาระความเป็นชุมชน ซึ่งให้เห็นว่าเราต้องสร้างกรอบทางนโยบายใหม่ที่ทำให้มีความเชื่อมโยงกันระหว่างสิทธิ (Right) และหน้าที่ความรับผิดชอบ (Responsibilities) ของบุคคล การมุ่งเน้นผลประโยชน์โดยมีเป้าหมายเพื่อรับใช้ผลประโยชน์ส่วนตัวมากเกินไปแสดงถึงการมองที่คับแคบ เขาเห็นว่าเราจำเป็นต้องมีชุดของจริยธรรมทางสังคม (Social Virtues) ขึ้นมาชุดหนึ่ง เหมือนเป็นค่านิยมพื้นฐานบางอย่างที่ชุมชนให้การรับรองและเห็นพ้อง อันจะทำให้ความต้องการทางสังคมมีลักษณะเช่นเดียวกับเป้าหมายส่วนบุคคล และจะทำให้ปัจเจกชนและกลุ่มสามารถยึดโยงกันได้จนเกิดเป็นพันธะสัญญาทางการเมือง (Political Commitments) จากแนวคิดของผลงานของอมิตัย เอ็ตซियोนิ (Amitai Etzioni) ได้มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่า มีความแตกต่างจากงานของนักวิชาการคนอื่น ๆ ที่สนใจศึกษาเรื่องของชุมชนตรงที่ผลงานของเขามีความเชื่อมโยงกับกระบวนการทางการเมืองอีกด้วย โดยเขาเสนอว่าการเมืองในรูปแบบที่เน้นการเรียกร้องสิทธิ และประโยชน์เฉพาะกลุ่มนั้นในที่สุดจะไปไม่รอดทางรอดคือต้องสร้างภาคสังคมและภาคชุมชนที่เข้มแข็ง ต้องเชิดชูการทำงานเพื่อสังคมและชุมชนให้มากขึ้น ระบบการศึกษาต้องทุ่มเทไปที่การสร้างความเป็นพลเมือง (Citizenship Training) เพื่อให้ผู้คนรู้จักหน้าที่ของตนเองและการปฏิบัติหน้าที่เพื่อส่วนรวมมากขึ้น และยังเป็นการศึกษาในเรื่องการให้ผู้คนรู้จักการปกครองตนเอง (Self-Government) โดยการปกครองตนเองในระบอบประชาธิปไตย หมายถึง การที่พลเมืองเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในเรื่องวิธีการปกครองตนเอง (Governance) กล่าวคือปัจเจกชนจะต้องไม่ใช่เพียงแค่เป็นผู้ยอมรับคำสั่งของคนอื่น ๆ หรือเป็นผู้ที่มีลักษณะนิ่งเฉย (Acquiesce) แล้วทำตามความต้องการของคนอื่น ๆ เท่านั้น แต่การที่จะเป็นเช่นนี้ได้สมาชิกของสังคมต้องมีความเป็นพลเมือง “ความเป็นพลเมือง” (Citizenship) ความหมายของการเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยก็คือ “การมีส่วนร่วม” แต่ก็มีใช้เป็นการมีส่วนร่วมเพื่อหวังผลประโยชน์แต่เพียงอย่างเดียว ทว่าการมีส่วนร่วมของพลเมืองในสังคมประชาธิปไตยจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของการมีความรู้ มีการวิพากษ์วิจารณ์ และประการสำคัญคือ อยู่บนพื้นฐานของความเข้าใจและยอมรับในเรื่องของสิทธิ (Rights) และหน้าที่ความรับผิดชอบ (Responsibilities) ที่ไปด้วยกันกับความเป็นพลเมืองนั่นเอง

ดังนั้นกรอบการศึกษาความเป็นพลเมืองแบบชุมชนนิยม (Civic Communitarian) โดยนักคิดชุมชนนิยมสำคัญ คือ (Etzioni, 1993; Putnam, 1993; Bryan, 1993; Tocquevill, 1968)

สามารถสรุปได้ว่า แนวคิดนี้ให้ความสำคัญกับชุมชนหรือค่านิยมของสังคมมากกว่าปัจเจกบุคคล หรือค่านิยมส่วนตัวของบุคคล โดยได้กล่าวย้ำเตือนว่าการเมืองปัจจุบันที่ประชาชนจะเอาแต่สิทธิ และประโยชน์เฉพาะส่วนเฉพาะกลุ่มนั้นจะไปไม่รอด หากจะรอดได้นั้นต้องสร้างภาคสังคม ภาคชุมชน และภาคเอกชนที่เข้มแข็งควบคู่ไปกับการใส่ใจเรื่องจริยธรรมและศีลธรรมให้มากขึ้น รู้จักและปฏิบัติหน้าที่ และเชิดชูการทำงานเพื่อชุมชน สังคม และประเทศชาติให้มากขึ้น อีกทั้ง ยังต้องให้ความสำคัญกับชุมชนที่มีสมาชิกเป็นอิสระและผูกพันกับกฎระเบียบ คือ เน้นชุมชน ในบริบทของประชาธิปไตย ประชาชนสามารถดำรงชีวิตอยู่ด้วยความอิสระแต่ต้องตระหนัก ในคุณค่าการสร้างและการรักษาชุมชนที่เป็นประชาธิปไตย โดยคำนึงถึงการมีจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม ดังนั้น โดยการแสดงถึงคุณลักษณะความเป็นพลเมือง ได้แก่ การมีส่วนร่วมในหน้าที่พลเมือง ความรู้จักรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวม คำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวม และการมีจิตสำนึก สาธารณะ และสิ่งสำคัญของสำนึกนี้ให้ความสนใจในสิทธิกลุ่ม (Group Right) และสิทธิรวม (Collective Right) ทั้งในแง่การเมือง เศรษฐกิจ สังคม โดยเฉพาะสิทธิต่อทรัพยากร ภายใต้พันธะ ข้อตกลงทางสังคม และการสร้างและการคงไว้ซึ่งชุมชน (ศรีณยุ หมั่นทรัพย์, 2553, น.1)

จากการทบทวนกรอบการศึกษาความเป็นพลเมือง (Frame of Citizenship) ซึ่งเป็น รากฐานแนวคิดของการศึกษาความเป็นพลเมือง ผู้เขียนสามารถสรุปได้ดังนี้

ตารางที่ 1 กรอบแนวคิดการศึกษาความเป็นพลเมือง (Frame of Citizenship)

มิติ ความเป็นพลเมือง (Dimensions)	แนวคิด (Conception)		
	ความเป็นพลเมือง แบบเสรีนิยม (Libertarianism)	ความเป็นพลเมือง แบบสาธารณรัฐนิยม (Civic republicanism)	ความเป็นพลเมือง แบบชุมชนนิยม (Communitarianism)
การเป็นสมาชิก (Membership)	สถานะทางกฎหมาย (Legal status)	อัตลักษณ์ทางการเมือง (Political identity)	อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม (Cultural identity)
สิทธิ (Rights)	เสรีภาพ (Liberties)	สิทธิและหน้าที่ (Rights as obligations)	หน้าที่เชิงศีลธรรม (Moral duties)
การกระทำ (Practices)	ความเป็นพลเมืองตั้งรับ (Passive citizenship)	คุณธรรมแบบพลเมือง (Civic virtues)	คุณธรรมที่กล้าหาญ (Heroic virtues) หรือ (Active Citizen)

ที่มา: (Faulks, (2000); Bryan, (1993); Baubock, (1994))

บทสรุป

จากแนวคิดความเป็นพลเมือง (Citizenship) ภายใต้กรอบความคิดของความเป็นพลเมือง (Frame of Citizenship) มีความสำคัญในทางการเมืองและการเคลื่อนไหวทางสังคม ซึ่งตามความหมาย ของความเป็นพลเมืองก็ยังคงมีความไม่ชัดเจนเนื่องจากถูกใช้ในบริบทและเป้าหมายต่าง ๆ เพราะคำนี้

มีทั้งมิติปัจเจก (Individual) และมิติรวมหมู่ (Community) ซึ่งสะท้อนได้จากมุมมอง ดังนี้ ผ่านมิติของความเป็นพลเมืองทั้ง 3 มิติ ได้แก่ การเป็นสมาชิกของชุมชนการเมือง (Membership) การมีสิทธิและหน้าที่ (Rights as Obligations) และการกระทำ (Practices) ซึ่งเป็นองค์ประกอบของกรอบการศึกษาความเป็นพลเมืองทั้ง 3 แนวคิดที่มีจุดเน้นของกรอบการศึกษาที่แตกต่างกันไปตามบริบททางสังคมนั้น ๆ สำหรับแนวคิดความเป็นพลเมืองแบบเสรีนิยม (Libertarianism) ให้ความสำคัญกับสิทธิเสรีภาพของปัจเจกชน แต่ก็เห็นว่า ความเป็นพลเมืองมีองค์ประกอบทั้งในเรื่องของความเป็นปัจเจกชนในแต่ละบุคคล (Individualistic) และเรื่องของกลุ่มคน (Collectivist) เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย แนวคิดแบบสาธารณรัฐนิยมที่เน้นบทบาทของพลเมือง “Civic Republicanism” เน้นการมีส่วนร่วมและความรับผิดชอบต่อส่วนรวมของพลเมืองนั้น จะต้องให้การศึกษาเพื่อสร้างสำนึกความเป็นพลเมือง (Civic Education) เพื่อให้เกิดคุณธรรมแบบพลเมือง หรือ “การคิดถึงประโยชน์ส่วนรวม” (Civic Virtue) และแนวคิดความเป็นพลเมืองแบบชุมชนนิยม (Communitarian) การให้ความสำคัญกับชุมชนหรือค่านิยมของสังคมมากกว่าปัจเจกบุคคลหรือค่านิยมส่วนตัวของบุคคล ให้ความสำคัญในสิทธิกลุ่ม (Group Right) และสิทธิร่วม (Collective Right) ทั้งในแง่การเมือง เศรษฐกิจ สังคม โดยเฉพาะสิทธิต่อทรัพยากร ภายใต้พันธะข้อตกลงทางสังคม และการสร้างและการคงไว้ซึ่งชุมชนผ่านการแสดงออกถึงความเป็นพลเมืองที่ตื่นรู้กับปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชน การเมืองของตนเองผ่านการมีจิตสำนึกเพื่อส่วนรวมหรือจิตสาธารณะจากการทบทวนงานวิชาการ ข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า ความเป็นพลเมืองเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นสถานะของความเป็นพลเมืองที่ในทุก ๆ สังคมพึงปรารถนา โดยในบริบทของสังคมนั้น ๆ ที่แตกต่างกันอาจกำหนดลักษณะของพลเมืองที่สังคมต้องการต่างกัน ดังนั้น ความเป็นพลเมืองจึงมีความแตกต่างกันได้ตามบริบทแวดล้อมทางสังคมและขึ้นอยู่กับการใช้ความเป็นพลเมืองเพื่อเป้าหมายต่าง ๆ กันไป กล่าวคือ สถานะของความเป็นพลเมืองชุดหนึ่งอาจเหมาะสมกับพลเมืองในสังคมหนึ่ง แต่ไม่เหมาะสมกับพลเมืองในสังคมอื่น ๆ โดยพลเมืองในแต่ละสังคมจะต้องร่วมกันสร้างหรือกำหนดสถานะของความเป็นพลเมืองที่เหมาะสมกับชุมชนหรือสังคม ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางสังคม การเมืองหรือชุมชนนั้น ๆ เพราะ ความเป็นพลเมือง นั้น เป็นการสะท้อนถึงการมีสถานะของการเป็นสมาชิกชุมชนทางการเมือง โดยมีสิทธิ (Set of Rights) หน้าที่เชิงศีลธรรม (Moral Duties) และพันธะผูกพันต่อชุมชนหรือสังคมที่เป็นเครื่องมือในการสร้างสรรค์และสนับสนุนให้เกิดความยั่งยืนของชุมชนทางการเมือง แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่าสถานะของความเป็นพลเมืองที่กล่าวถึงข้างต้นจะมีลักษณะเป็นสากลในเชิงแนวคิดทฤษฎี กล่าวคือ เป็นสถานะของความเป็นพลเมืองที่ทุกสังคมต้องการ แต่ประเด็นที่ควรพิจารณา คือ ภายใต้บริบทแวดล้อมที่แตกต่างกันของแต่ละสังคม สถานะของความเป็นพลเมืองมีความแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร และสถานะของความเป็นพลเมืองประเภทใดที่ควรจะต้องทำให้มีขึ้นในสังคมไทย เงื่อนไขทางสังคมการเมือง

แบบใดที่มีส่วนช่วยส่งเสริมให้เกิดความเป็นพลเมืองได้ดีที่สุด และปัจจัยใดที่มีอิทธิพลต่อการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองในทุกระดับของสังคม ซึ่งข้อถกเถียงและประเด็นคำถามต่าง ๆ เหล่านี้ภายใต้กรอบคิดความเป็นพลเมืองในการศึกษายังไม่มีความเห็นสอดคล้องกันเสียทีเดียว ในผลงานการศึกษาเรื่องความเป็นพลเมือง แต่ประเด็นต่าง ๆ เหล่านี้ก็นับว่ามีความน่าสนใจ และมีคุณค่าในการพัฒนาองค์ความรู้ทางวิชาการสังคมวิทยาสสมัยใหม่เป็นอย่างมาก เช่น การแสดงออกถึงความเป็นพลเมือง การจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง ความเป็นพลเมืองในกลุ่มภาคประชาสังคม ความเป็นพลเมืองดิจิทัล เป็นต้น รวมถึงการมีคุณค่าในแง่ของการนำนโยบายไปปฏิบัติเพื่อขับเคลื่อนการสร้างความเป็นพลเมืองทุกบริบทพื้นที่และกลุ่มประชากรในสังคมทุกระดับต่อไปอีกด้วย

เอกสารอ้างอิง

- ถวิลวดี บุรีกุล และ รัชติ แสงมเหหมัต. (2555). *ความเป็นพลเมืองในประเทศไทย*. เผยแพร่ในการประชุมวิชาการสถาบันพระปกเกล้า, ครั้งที่ 13. กรุงเทพฯ: ศูนย์ประชุมสหประชาชาติ.
- ธีรยุทธ บุญมี. (2546). *ชาตินิยมและหลังชาตินิยม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สายธาร.
- ธีรยุทธ บุญมี. (2547). *ประชาสังคม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สายธาร.
- ศรัณยู หมั่นทรัพย์. (2553). *พลเมืองและความเป็นพลเมืองกับมุมมองที่แตกต่างระหว่างเสรีนิยมและชุมชนนิยม*. สืบค้นเมื่อ 25 ตุลาคม 2564, จาก <https://tpir53.wordpress.com/2010/11/09/citizen/>
- อเนก เหล่าธรรมทัศน์. (2556). *การเมืองของพลเมืองสู่สหัสวรรษใหม่*. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คปฟ.
- Baubock, R. (1994). *Transnational Citizenship*. Aldershot: Edward Elgar.
- Barkalet, T. M. (1997). *Concept of the second science: citizenship*. Delhi: worldview.
- Baccelli, L. (1997). Citizenship and membership. *Rechtstheorie*, 17(1), 209–219.
- Bernstein, B. (1996). *Pedagogy, Symbolic Control and Identity: Theory, Research, Critique*. London and Bristol: Taylor & Francis.
- Bendix, R. (1994). *Nation-building and Citizenship: Studies of Our Changing Social Order*. California. University of California Press.
- Bryan, T. (1993). *Citizenship and Social Theory*. Newbury Park, CA: Sage.
- Drucker F, P. (1993). *Post-Capitalist Society*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Etzioni, A. (1993). *The Spirit of Community*. New York: Crown Publishers.
- Faulks, K. (2000). *Citizenship*. New York: Routledge.
- Galston, W. (2007). Pluralism and civic virtue. *Social Theory and Practice*, 33(4), 625–635.

- Marshall, T.H. (1994). *Citizenship and social class*. In Turner, Bryan S. & Hamilyon, London; New York: Routledge.
- Oldfield, A. (1990). *Citizenship and Community*. London: Routledge.
- Putnam, D. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Procacci, G. (2004). *Governmentality and Citizenship*. In Kate Nash and Alan Scott (Eds.), *The Blackwell companion to political sociology*, State University of Milan (Italy), (pp.342–351). Milan: Blackwell Publishing Ltd.
- Pettit, P. (1997). *Republicanism: a theory of freedom and government*. Oxford: Clarendon Press.
- Ross, A. (1996). *Citizenship education and curriculum theory*. *Institute for Policy Studies in Education (IPSE)*, University of North London, pp.1–15.
- Tocqueville, A. (1968). *Democracy in America*. New York: Doubleday.
- Turner, B. (1993). *Citizenship and Social Theory*. CA: Sage.
- Zolo D. (1994), *La cittadinanza: Appartenenza, identità, diritti*. Bari: Laterza.